

Бучми, Гната Юри, Дмитра Мілютенка тощо; були серед тих екранізацій, до речі, і «Сто тисяч». Близьчі до теми розмови фільми-вистави 1990-х–2000-х, наприклад, «Москаль-чарівник» (1995) і «Запорожець за Дунаєм» (2007) Миколи Засеєва-Руденка: вони мали більш розважальний характер, зокрема привнесені постановником музичні вставки і геги. У такій манері знято і цей фільм; здається, основною його метою стало «наблизити» Карпенка-Карого до глядача за рахунок не осучаснення змісту, а «полегшення» форми. Тут і легенька псевдонародна музика, і жартівливі флешбеки, і посилені... містична складова. Так, згадка кума Савки про те, як він невдало чорту душу продати хотів, перетворилася на лейтмотив фільму. Звідси і дещо несподівана назва, що виражає інтерпретацію постановника і задає тон оповіді – «Діло Безп'ятого». «Безп'ятим», себто чортом, постає в уяві наляканого ризиком Калитки і шахрай «Невідомий». За рахунок цього соціально-психологічна складова історії відходить дещо убік, натомість акцент робиться на такій собі «вічній», навіть надлюдській сутності шахрайства – правдиво, «чорт поплутав». І разом психологічний штрих: мовляв, герой (чи, точніше, анти-герой) історії настільки любить гроші, що й страх перед чортом подужав. Подані ці вставки відверто шаржовано; наскільки вони поглиблюють твір, сказати важко, зате активно працюють на ту ж таки розважальну складову. Глядач може мати обґрунтовані претензії до музики (хоча тут (не)сприйняття має смаковий характер), до роботи художника: досить примітивно виглядають, наприклад, вивіски, особливо на тлі автентичної забудови. Українське село на екрані просто-таки кричить, що відзнято його в музеї народної архітектури і побуту (правда, як свідчать титри, цього разу не в Пирогові, а в «Мамаєвій слободі»); і проблема не в тому, що музейну реконструкцію використали як локацію, а в тому, що її так і не змогли наповнити життям. Така собі умовна декорація у фільмі-виставі... Тримається фільм на акторах: Володимир Ніколаєнко в образі кума Савки, Олексій Ганноченко – Бонавентура, Леся Самаєва – Одарка, Роман Халаїмов – Невідомий, знову ж таки радше у театральному, аніж кінематографічному плані, та професійно розігрують свої ролі. Але першу скрипку, безперечно, грає Богдан Бенюк в ролі Герасима Калитки. В цій акторській та режисерській інтерпретації образ пом'якшено, тож він викликає куди більше співчуття, ніж в оригінальному тексті, де, наприклад, Одарка згадує про регулярні побой. І справа не в типажі Бенюка: він цілком може грати лиходіїв (досить згадати його в «Річарді III» у Театрі ім. Івана Франка). Його Калитка по-своєму навіть добродушний, але надто заслплений жадобою землі, надто хоче стати Хазяїном з великої літери. Що в підсумку? «Діло Безп'ятого» цілком придатне для родинного перегляду, в ніші «низьких» комедій, як така-собі альтернатива всіляким «Сватам», але на класичному матеріалі і з хорошими акторами у ключових ролях. Якщо ж говорити про правдиве кінематографічне повернення Івана Карпенка-Карого як драматурга, що може говорити і з сучасним глядачем, – це ще попереду.

На краю землі: «Мертві не завдають болю»

Юлій Швець

«Мертві не завдають болю»

The Dead Don't Hurt

Сценарист, режисер і композитор Бігго Мортенсен

Оператор Марсель Зіскінд

В головних ролях: Вікі Кріпс, Бігго Мортенсен, Соллі МакЛауд,

Гаррет Діллахант, Дені Х'юстон

США, Данія, Мексика, Велика Британія, Канада, 2023.

Не приносячи в жертву життя – своє або близьких, – відвоювати гідне існування на землі, де організована меншість віками панує над індивідуалізованою більшістю, проблематично. Про це розповідає печальний вестерн Бігго Мортенсена¹ – режисера, який навесні спеціально приїжджав в Україну на прем'єру свого фільму, аби у складні часи засвідчити свою солідарність з нашою країною. Друга режисерська робота Мортенсена² – незвичний жанровий продукт, який порушує проблему реваншу варварства над цивілізацією: стрічка торкається екзистенційних проблем людського існування в суспільствах радикально корумпованих, де закон – лише жест. Дія фільму відбувається в 1860-х роках в Америці під час Громадянської війни. Загальний зміст вестерну вкладається в кілька рядків і підтверджує, що серед авантюристів різних мастей, які, схоже, розшукували не землю обітовану, а її протилежність, нема й надалі не буде місця сентиментам. Від зараження сифілісом після сексуального насильства помирає канадська француженка Вів'єн (Вікі Кріпс) – дружина данського переселенця Хольгера Ольсена (Бігго Мортенсен). Місцевий негідник із садистськими схильностями – син найбільшого землевласника і хазяїна міста (Соллі МакЛауд) – вбиває в салуні шістьох людей при свідках і спокійно покидає місце злочину. Мер (Дені Х'юстон) і хазяїн міста (Гаррет Діллахант) сповіщують шерифа Ольсена про місцевого дурника, призначеного на роль вбивці, й того привселюдно вішають. Однак жор-

¹ Бігго Пітер Мортенсен-молодший (1958 р. н.) – дансько-американський актор, письменник, художник, композитор, фотограф. Трикратний номінант на премії «Оскар» і BAFTA, чотирикратний номінант на премію «Золотий глобус». Лауреат премій Гільдії кіноакторів США, британського незалежного кіно, Національної ради критиків США, «Супутник». Відомий за ролі в фільмах Девіда Кроненберга («Виправдана жорстокість», «Порок на експорт», «Небезпечний метод»), Пітера Фарреллі («Зелена книга»), Пітера Джексона (трилогія «Володар кілець»).

² Дебют Бігго Мортенсена в режисурі – сімейна драма «Падіння» (2020).

стока процедура наглої смерті не викликає протесту ні в містян, ні у шерифа. Останній просто здає значок і разом з прийомним сином (плодом насильства) покидає місто, аби почати нове життя.

Мортенсен додає жанру нетипової оповідальності, яка вибухає флешбеками, перемішаними в часі й просторі. Така форма інтригує й створює відстрочене одкровення. Тож між означеними подіями – ретроспекція романтичного знайомства Ольсена і Вів'ен, яка розірвала неприємні взаємини з багатцем, і доволі жорстке життя подружжя без ілюзій на безплідному клаптику землі. Рішення Ольсена піти на війну проти рабства на боці Півночі застає Вів'ен зненацька, бо вона залишається сама проти цілого світу покидьків. Нещодавній данський переселенець готовий захищати високі суспільні ідеали зі зброєю в руках, однак не здатен захистити від економічного рабства дружину, змушену влаштуватись на роботу в місцевий салун.

Історія, яка починалася з гармонійних стосунків та існування в рівновазі немолодого досвідченого воїна (Ольсен брав участь у Трирічній війні між Пруссією і Данією) й квіткарки, вихованої в суворих англо-французьких прикордонних умовах, одразу переносить акцент у бік жінки. На відміну від чоловіків, Вів'ен бачить своє життя лише як виживання в жорсткому світі, але її філософія захисту терпить фіаско. Травмована життям жінка далека від ідей феміністок і суфражисток свого часу, але вона нетипова жертва. Та все ж дике суспільство, персоналізоване в людині на ім'я Вестон – Захід – живиться такими, як вона, й виявляється більш підлим і пристосованим до життя – хоча й його – несамовитого «покидька без причини» та, здавалось, зачарованого, – не омине кара.

Отож, режисер по-особливому бачить опіване у вестернах життя у Новому Світі – з точки зору європейських цінностей, що свідчить про його нерозривний зв'язок з міфологією Старого Світу та ціннісними орієнтаціями предків. Безплідне місто – збірний портрет того світу – неможливо цивілізувати, окультуривши та засадивши квітами шматок пекельної землі, як це намагається зробити Вів'ен. Агресії, розлитої в повітрі, потрібно чинити відчайдушний, часто жертвний, спротив, або приймати її. Інакше світ – наш світ – все більше буде заселятися «мерцями», яким боляче не менше, ніж людям.

У своїх снах Вів'ен бачить свою землячку Жанну д'Арк, яка боролася з британською агресією й історичним менталітетом французів, намагаючись прищепити країні потяг до гідного життя. Однак спротив Вів'ен, зламаной економічно, соціально та фізично, обмежений власним подвір'ям, лише заохоче негідників. У розподілі суспільних ролей у фільмі вона продовжує залишатись об'єктом. На моє запитання на пресконференції в Чернівцях після

Кадр з фільму «Мертві не завдають болю». Режисер Вігго Мортенсен. США, Данія, Мексика, Велика Британія, 2023.

прем'єри фільму, чи хотів би Вігго зняти, наприклад, сюжет про долю Лукреції (відображений в однойменній поемі Шекспіра), самовбивство якої на знак протесту проти наруги над нею сина царя змінило хід історії (народ збунтувався, скинув ненависного очільника й після того Рим став Республікою), – режисер відповів, що в своїй картині він відобразив історію звичайної, зовсім не героїчної жінки, «схожої на тисячі українських жінок, котрі як можуть виживають, поки їхні чоловіки борються за свою землю». Люксембурзька акторка Вікі Кріпс³ створила у фільмі портрет героїні – впертої й розумної – такої, за словами режисера, якою він пам'ятає свою матір, і саме їй він присвятив свій фільм. Зосередженість на жіночому персонажеві, на здатності жінки витримувати тиск беззаконня – нетрадиційна тема для вестерна. Натомість Мортенсен використовує традиційну для жанру візуальну привабливість американського пейзажу. Але цей пейзаж стримано-елегантний (оператор Марсель Зіскінд) і служить метафорою домінуючого настрою персонажів. Мортенсен і його герой Ольсен навіть не збирається воювати з цим неприборканим «новим світом», він чесно визнає поразки та обмежені можливості героїв: лише завдяки випадку, а не власній волі вони здатні навести лад на «підлеглий території». Але... «Ми на краю землі?» – запитає в фінальному кадрі з видом на океан малюк. «Цієї землі – так», – відповідь Хольгер.

³ Вікі Кріпс (1983 р. н.) – люксембурзька актриса, що стала відомою після ролей у фільмах «Химерна нитка» Пола Тома Андерсона (2017) та «Корсаж» Марі Кройцер (2022). Після прем'єри фільму Вігго Мортенсена на кінофестивалі в Торонто (вересень 2023) була нагороджена Премією TIFF Tribute Performer Award в категорії «Акторська майстерність» з формулюванням: «Її відданість своєму ремеслу й здатність втілювати різноманітні ролі з глибокою достовірністю роблять її справжнім світилом в сфері кіно».